

Kinga Geben

(Uniwersytet Wileński, Litwa,
e-mail: kinga.geben@flf.vu.lt)

POZDRAWIAM ZE ŚWIĘTEM! O ŻYCZENIACH „PO WILEŃSKU”

1. WSTĘP

Na odmiennosc języka polskiego na terenie Litwy, Ukrainy i Białorusi, zwanego historycznie polszczyzną kresową, od języka ogólnopolskiego, która wynika „przede wszystkim z substratu języków (dialektów) wschodniosłowiańskich oraz innych niż w Polsce centralnej uwarunkowań jej rozwoju”, zwraca uwagę S. Dubisz [2014, 8]. Ta inność wyraża się również w szczególnym kodzie grzecznościowym, „kulturolekcie” [Marcjanik 2008a, 71] Polaków litewskich, który w wariacie zarówno mówionym, jak i pisanym, różni się od ogólnopolskiego.

E. Janus [2009, 53] dostrzega, że wyrażenia językowe związane z honoryfikatywnością są tak głęboko zrosnięte ze zwyczajami językowymi danego terenu, że pozostają w użyciu nawet tych osób, które na co dzień posługują się normą ogólnopolską. Wśród gramatycznych wykładników honoryfikatywności E. Janus wyróżniła w polszczyźnie wileńskiej tzw. zero godnościowe wraz z trzecioosobową formą czasownika, np: *Może otworzy okna?* [Janus, Orszewska 1999, 137] oraz grzecznościowy bezokolicznik. Dziś forma z bezokolicznikiem w języku ogólnopolskim zaznacza skrajny dystans, w materiale zaś zebrany przez E. Janus i W. Orszewską [1999, 137] wystąpił samodzielny bezokolicznik oznaczający grzeczną prośbę, np. *Pani Ela, poczekać; Pani Ela, usiąść*. Zebrane przykłady są charakterystyczne dla prośb wyrażonych ustnie w odniesieniu do osób starszych, są ustabilizowane w gwarze, być może kontynuują formy staropolskie. Na taką proveniencję wskazywałby przykład grzecznościowego użycia bezokolicznika w liście Jana III Sobieskiego do Marysieńki *A nie mieć mi za złe, jeśli czasem pisać nie przyjdzie*, opisany przez M. Łazińskiego [Łaziński 2006, 130].

Językowej grzeczności wileńskiej szczególnie dużo uwagi poświęca I. Masojć [2014, 202–215; 2010, 151–169]. Analizując najnowsze tendencje w polskim systemie adresatywnym w języku młodego pokolenia na Litwie, stwierdza, że polska młodzież jest wielojęzyczna, zanurzona w litewskim dyskursie publicznym, którego wzorce językowe ekspansywnie przenikają do języka ojczystego [Masojć 2014, 205]. W języku młodej

generacji odbija się również ogólna tendencja do uproszczenia modelu grzeczności, czego przejawem jest szerzenie się w funkcji adresatywnej performatywu *przepraszam* w relacjach instytucjonalnych, podczas gdy należałoby użyć odpowiedniego tytułu, lub opuszczanie na wzór litewskiego sposobu zwracania się wyrazu *pan, pani*, np. *Przepraszam, czy dyrektor pozwoliłby mi odbyć praktykę w szkole* [Masojć 2014, 204–208]. Przez to następuje nietypowe dla kulturolektu polskiego skracanie dystansu w wypowiedzi skierowanej do dyrektora, np. *Dzień dobry! Panie Kazimierzu, czy mogłabym pana prosić...* [Masojć 2014, 209].

2. ANALIZA WZORCA ŻYCZEŃ

Celem niniejszego artykułu jest zanalizowanie sposobu wyrażania życzeń przez młodych Polaków mieszkających na Litwie. Omówię osobliwości polszczyzny w sytuacji oficjalnej na przykładach zebranych z portali internetowych czterech szkół rejonu wileńskiego¹ oraz zaczerpniętych z obserwacji uczestniczącej, m.in. z wypowiedzi studentów, uczniów oraz prezenterów radiowych. W zebranych materiale kilkakrotnie wystąpiła kalka strukturalno-składniowa *pozdrawiać kogoś z czymś* (por. ros. *поздравлять кого (что) с чем* [Ożegow]) oraz nietypowa konstrukcja aktu życzeń. Chociaż kroniki szkolne są pisane najczęściej przez uczniów, jednak teksty są zawsze sprawdzane przez nauczycieli i przez nich umieszczane na oficjalnych portalach szkół. Pisanie na bieżąco kroniki szkolnej wymaga zwiększonej uwagi nauczyciela podczas redagowania informacji, ponieważ teksty muszą być pisane równolegle w wersji polskiej i litewskiej. Życzenia są ważną częścią kronik, na ich podstawie można sądzić o kompetencji młodzieży w zakresie etykietałnych aktów mowy.

Na problemy kształcenia etykiety językowej zwróciłam uwagę w opracowaniu do kultury języka polskiego dla studentów polonistyki wileńskiej [Geben 2013, 27–31], w których języku występują również odstępstwa od normy. Wszystkie autonomiczne akty grzecznościowe etykiety polskiej: podziękowania, powitania, pożegnania, przeproszenia, życzenia, pozdrowienia, gratulacje, kondolencje, toasty, przedstawianie się, dedykacje [Marcjanik 1991, 28] są narażone na kalki strukturalne i semantyczne z innych języków. O trudnościach w wyrażaniu życzeń po polsku przez Niemców uczących się języka polskiego pisała S. Schmidt [2004, 93–96]. W języku niemieckim życzenia z okazji imienin czy urodzin najczęściej są wyrażane za pomocą czasownika *gratulieren* '1. gratulować, 2. życzyć', np. *Ich gratuliere dir zum Geburtstag* [Schmidt 2004, 94]. Ciekawostką jest, że badaczka notuje wśród niemieckojęzycznych studen-

¹ Adresów portali internetowych nie podaję, by nie krytykować konkretnej szkoły, ponieważ omawiane zjawisko językowe znane mi jest osobiście z obserwacji uczestniczącej i mogłoby wystąpić w języku uczniów wszystkich szkół.

поздравлять i *желать*, pr. ros. *С днем рожденья тебя поздравляю / / От души всей тебе я желаю / В жизни счастья, добра и любви* [Lassan 2015, 24] (pol. 'Z okazji dnia urodzin składam Ci najserdeczniejsze życzenia szczęścia w życiu, dobra i miłości'). W zestawieniu ogólnopolskiego i rosyjskiego modelu wyrażania życzeń widzimy pewną niesymetryczność struktury w wyrażaniu emocji. Osobliwością rosyjskich życzeń jest wyeksponowanie *ego* osoby mówiącego w akcji życzeń, w wyniku czego powstają tzw. „Я-поздравления” [Lassan 2015, 28]. E. Lassan [2015, 33] uważa, że brak w akcji życzeń polskich wyrazu *pozdrawiać* sprawia, iż życzenia są słabsze emocjonalnie, ponieważ nadawca nie koncentruje się na sobie i na swoich emocjach, lecz na adresacie życzeń, którego obecność w tekście wyrażana jest *explicite* zaimkiem: *życzę Ci*. Można zasugerować, że niewyeksponowane w życzeniach *ego* nadawcy wynika z ogólnej zasady etykiety w kulturze polskiej „umniejszania roli własnej osoby” [Ozóg 2005, 11].

W odniesieniu do języka litewskiego G. Čepaitienė [2007, 221–240] opisuje *pozdrawienia* i *życzenia* jako osobne akty mowy, jednak po litewsku, podobnie jak po rosyjsku, akt życzeń wymaga dwóch czasowników, które występują w połączeniu za pomocą spójnika *i*, np. *sveikinu ir linkiu* [Čepaitienė 2007, 222, 237]. W słowniku języka litewskiego [DLKŽ] czasownik *sveikinti* opisano w trzech znaczeniach: '1. witać i pozdrawiać, 2. składać życzenia; 3. gratulować'. Jako przykłady użycia G. Čepaitienė [2007, 226–227] podaje konstrukcje analogiczne do rosyjskich: *Sveikinu su gimimo diena; Su šventėm!; Su pergale!* (pol. Życzenia z okazji urodzin; Wesołych Świąt!, Niech żyje zwycięstwo!), zaznaczając, że formy życzeń z elipsą czasownika szczególnie są polecane do stosowania wobec adresata zbiorowego. Autorka opracowania grzecznościowych aktów mowy w języku litewskim zaznacza, że akt życzeń jest wyrażany również rzeczownikiem *linkėjimai nuo...; linkėjimus siunčia...* [Čepaitienė 2007, 234]. Ów litewski rzeczownik w zależności od kontekstu tłumaczylibyśmy po polsku jako '1. pozdrawienia, 2. życzenia', por. *Priimkite ir Irutės linkėjimus, ji dažnai Jus prisimena; Priimkite kart linkėjimus viso gero ateinantiems metams* [Čepaitienė 2007, 235] (pol. Niech Pani przyjmie pozdrawienia również od Irenki, która często Panią wspomina; Proszę przyjąć życzenia wszystkiego najlepszego w nadchodzącym roku). Rzeczownik lit. *linkėjimai* 'pozdrawienia' regularnie występuje w formie pisemnej w końcu listu.

3. ANALIZA ZEBRANYCH PRZYKŁADÓW

Polacy na Wileńszczyźnie ustnie używają formy *pozdrawiamy ze Świętem!* 'Wesołych Świąt', *pozdrawiamy z urodzinami* 'najlepsze życzenia urodzinowe' na wzór życzeń rosyjskich i litewskich. Radio „Znad Wili” codziennie prowadzi audycję „Koncert życzeń”, w trakcie której

można zadzwonić i złożyć na antenie życzenia. W większości życzenia składane przez telefonujących do radia mają strukturę rosyjsko-litewską: *Pozdrawiam X-a z imieninami / urodzinami / jubileuszem i życzę...* Taka forma jest nie tylko kalką językową, ale też przeniesieniem bardziej ekspresywnego „skryptu kulturowego” [Wierzbicka 1999, 164] z języka rosyjskiego lub litewskiego. Szablon *pozdrawiam z czymś* zadomowił się na dobre w kulturolektcie polskim na Wileńszczyźnie, o czym świadczy zdanie wypowiedziane przez polonistę jako najzupełniej poprawne: *Poszliśmy pozdrowić go z urodzinami.*

Kalka *pozdrawiać kogoś z czymś* wystąpiła w życzeniach zapisanych w kronice szkolnej: *Serdecznie pozdrawiamy wszystkich nauczycieli z tym pięknym świętem!* Kolejnym przykładem zaobserwowanym w szkole jest napis na drzwiach wejściowych w dniu nauczyciela *Z Dniem Nauczyciela*, który nie został poprawiony przez nauczycieli. Życzenia noworoczne *Z Nowym Rokiem!* ‘1. Wesołych Świąt; 2. Do siego roku!’, które się wypowiada podczas nocy sylwestrowej i w pierwszych dniach po sylwestrze [por. Geben 2003, 152; Mędelaska 2000, 562], są bardzo rozpowszechnione w odmianie ustnej polszczyzny wileńskiej. Tak się witają 1 stycznia prezenterzy na antenie radia „Znad Wilii”, można je usłyszeć w kościele i w szkołach. W gwarach polskich na Lubelszczyźnie występuje podobne sformułowanie: „przy spotkaniu obrzucano się ziarnem i składano sobie życzenia, wymawiając następującą formułę: *Siejem wiejem posiewamy / Z Nowym Rokiem pozdrawiamy*” [za: Adamowski 1992, 102].

Z analizy treści formuły życzenia (*pozdrawiać*) z *czymś* wynika, że Polacy na Wileńszczyźnie stosują ją w sytuacjach nieznanych w kulturze polskiej. W Polsce nie są składane życzenia uczniom i nauczycielom przychodzącym do szkoły na początku roku szkolnego w formie: *Z 1 Września!* ‘witamy’, por. ros. *C 1 сентября*. Po litewsku uczniowie wyrażają życzenia tego dnia frazą *Su rugsejo 1-ąją!* wymawianą podczas wręczania kwiatów nauczycielom. W Polsce Międzynarodowy Dzień Kobiet nie jest uroczystością obchodzoną na wzór rosyjskiego Święta 8 Marca. Na Litwie oficjalnie uznano je za święto sowieckie, lecz panie (również w szkole) nadal w tym dniu dostają tulipany razem z formułką życzeń *Z 8 Marca!* ‘życzenia z okazji Międzynarodowego Dnia Kobiet’ (ros. *C 8 марта*). Kulturolekt wileński przejął omawiane formy z języka rosyjskiego, wspierane są przez język litewski, w którym są one używane wymiennie z lit. *sveikinimai kovo 8-osios proga* ‘życzenia z okazji 8 Marca’.

Na seminariach z kultury języka polskiego jako formę poprawną wobec *pozdrawiać z urodzinami* studenci i uczniowie wskazywali czasownik *winszować z czym* [por. Masojć 2001, 101]. Czasownik ten wystąpił w kronice szkolnej: *Winszujemy z okazji urodzin*. Chociaż rzeczownika *powinszowania* można użyć wymiennie z wyrazem *życzenia*, a słownikowe znaczenia *winszować* obejmują zarówno ‘składać komuś życzenia’, jak też ‘składać komuś gratulacje’ [WSJP], jednak w korpusie polskich tekstów *winszuję* ma najczęściej znaczenie ‘gratuluje’, np. *Chcesz się*

żenić, winszuję, ale nie zazdroszczę. Podobne do znaczenia czasownika *winszuję* ‘gratuluje’ w wariacie regionalnym języka polskiego na Wileńszczyźnie pełni czasownik *pozdrawiam*, o czym świadczy możliwość użycia go w znaczeniu ironicznym, np. *Spóźniłaś się na autobus? No to pozdrawiam!* Takie użycie jest kalką semantyczną z języka rosyjskiego *С чем вас и поздравляю* ‘ironicznie, uwaga na temat czegoś niespodziewanego i nieprzyjemnego’ [Ożegow 2010].

Zebrane przykłady obejmują również inne przypadki użycia samodzielnego czasownika *pozdrawiam* w kontekstach nietypowych dla polskich skryptów kulturowych [Wierzbicka 1999, 164]. Z obserwacji uczestniczącej wynika, że formuły *Pozdrawiamy!* na Wileńszczyźnie używa się jako krótkiego napisu na torcie urodzinowym. Z okazji 18-lecia córka otrzymała baloniki z napisem: *Pozdrawiamy*. Sądzę, że zgodnie z rosyjskim „skrytem kulturowym” lub „kulturowym scenariuszem myślenia” (takiego terminu po rosyjsku używa E. Lassan [2015, 22]), tort z napisem *Pozdrawiamy!* jest wyrazem dbałości o adresata, jest uczczeniem szczególnego wydarzenia, nie zaś aktem życzenia. W tych sytuacjach właściwe byłyby krótkie polskie życzenia *100 lat!*, lecz intencją nadawcy nie jest akt złożenia życzeń, ale „przypomnienie o sobie i o swoim dobrym nastawieniu do adresata, który przeżywa znaczące dla siebie zdarzenie”.² Akt życzeń *pozdrawiam!* w odmianie regionalnej języka polskiego na Wileńszczyźnie jest podobny do gratulacji,³ które w tej sytuacji nie występują w języku polskim.

4. PODSUMOWANIE

Czy można zaakceptować pewne trwałe zmiany wzorów etykietałnych aktów mowy, które nastąpiły w wariacie kulturalnym odmiany regionalnej języka polskiego na Wileńszczyźnie? „Etykieta językowa jest zawsze pochodną relacji społecznych” [Marcjanik 2008b, 93], które zgodnie z dyskursem litewskim są nastawione na skracanie dystansu, np. użycie przez studentów zwrotu *pani Kingo*, zamiast *pani doktor*, jednak zebrane formy *pozdrawiam z Nowym Rokiem, z 8 Marca, z 1 Września* sugerują, że zmiany w kulturolekkie są głębsze. Formuła życzeń *Pozdrawiam i życzę...* świadczy o tym, że w języku Polaków na Wileńszczyźnie forma składania życzeń jest bardziej ekspresywna. Wielojęzyczność i dwulek-

² E. Lassan [2015, 24–25] podaje następującą interpretację życzeń składanych po rosyjsku: „Этикетный речевой акт напоминания адресанта о себе и о своем хорошем отношении к адресату, переживающему знаменательное событие, радость от которого разделяет и адресант”.

³ W gratulacjach podkreślamy zasługę adresata: „wiem, że stało się coś, co jest dla ciebie dobre / sądzą, że stało się to, bo ty coś zrobiłeś / sądzą, że cieszysz się z tego powodu / mówię i ja cieszę się z tego powodu / mówię to, bo chcę, żeby ci było przyjemnie” [Wierzbicka 1983, 130].

talność Polaków litewskich decyduje o tym, że muszą używać obu form życzeń, by właściwie uczestniczyć w polskim i regionalnym kontakcie językowo-kulturowym. M. Marcjanik [2008a, 75] używa sformułowania „mozaika grzecznościowa” w odniesieniu do kodów grzeczności wynikających ze zróżnicowania tradycji wychowania lub miejsca zamieszkania. Taką „mozaikę grzecznościową” dostrzegamy w aktach życzeń stosowanych na obszarze wielokulturowej Wileńszczyzny.

Bibliografia

- J. Adamowski, 1992, *Ludowe sposoby składania życzeń (słowo w kontekście kultury)* [w:] „Język a Kultura”, t. VI, Wrocław, s. 97–105.
- J. Adamowski, 2008, *Współczesne życzenia świąteczne z okazji Bożego Narodzenia i Nowego Roku*, „Twórczość Ludowa” nr 1–2, <http://kulturaludowa.pl/artykuly/wspolczesne-zyczenia-swiateczne-z-okazji-bozego-narodzenia-i-nowego-roku/> [dostęp: 05.06.2017].
- G. Čepatienė, 2007, *Lietuvių kalbos etiketas: semantika ir pragmatika*, Šiauliai.
- DLKŽ – S. Keinys (red.), 2011, *Dabartinis lietuvių kalbos žodynas*, Vilnius, wersja online 2015, <http://lkiis.lki.lt/> [dostęp: 26.05.2017].
- S. Dubisz, 2014, *Sytuacja języka polskiego na Litwie, Ukrainie i Białorusi*, „Poradnik Językowy” z. 7 (716), s. 7–20.
- K. Geben, 2003, *Świadomość i kompetencja językowa a warstwy leksykalne w idiolektach młodzieży polskiego pochodzenia na Wileńszczyźnie*, Warszawa.
- K. Geben, 2013, *Kultura języka polskiego. Zmiany słownikowe w polszczyźnie mówionej na Litwie*, Vilnius.
- E. Janus, 2009, *Z zagadnień grzeczności językowej w polszczyźnie wileńskiej* [w:] E. Dziegiel, A. Zielińska (red.), *Polshczyzna za granicą jako język mniejszości i języki mniejszościowe w Polsce*, t. I, Warszawa, s. 47–54.
- E. Janus, W. Orszewska, 1999, *Honoryfikatywność gramatyczna w polszczyźnie wileńskiej* [w:] J. Porayski-Pomsta (red.), *Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie. Materiały sympozjum „Socjo- i psycholingwistyczne uwarunkowania sytuacji językowej w Wilnie i na Wileńszczyźnie”*, Warszawa 16–18 października 1997 r., Warszawa, s. 135–145.
- A. Krawczuk, 2012, *Wybrane akty etykiety językowej w polszczyźnie ukraińskich studentów*, „Język a Kultura” t. XXIII, Wrocław, s. 165–180.
- Г.А. Крылов, 2005, *Этимологический словарь русского языка*, Санкт-Петербург, <https://krylov.lexicography> [dostęp: 05.06.2017].
- Э. Лассан, 2015, *Культурные сценарии мышления и этикетные интернет-жанры (об интернет-поздравлениях в четырех культурах)*, „Коммуникативные Исследования” nr 4(6), s. 22–40, <http://cyberleninka.ru/article/n/kulturnye-stsenarii-myshleniya-i-etiketnye-internet-zhanry-ob-internet-pozdravleniyah-v-chetyreh-kulturah> [dostęp: 26.05.2017].
- M. Łaziński, 2006, *O Panach i Paniach. Polskie rzeczowniki tytułowe i ich asymetria rodzajowo-płciowa*, Warszawa.
- M. Marcjanik, 1991, *Typologia polskich wyrażenia językowych o funkcji grzecznościowej*, „Język a Kultura” t. VI, Wrocław, s. 27–32.

- M. Marcjanik, 2008a, *Kody grzeczności jako forma identyfikacji z grupą*, „Kultura Współczesna. Teorie. Interpretacje. Praktyka” nr 2, s. 71–76.
- M. Marcjanik, 2008b, *Wielkie zmiany przyjdą jutro. O przemianach w językowych obyczajach grzecznościowych*, „Język a Kultura” t. XX, Wrocław, s. 89–98.
- I. Masojć, 2001, *Regionalne cechy systemu gramatycznego współczesnej polszczyzny kulturalnej na Wileńszczyźnie*, Warszawa.
- I. Masojć, 2010, *Dystansowe formy adresatywne w zachowaniu językowym młodych Polaków na Litwie*, „Studia Pragmalingwistyczne” r. II, s. 151–169.
- I. Masojć, 2014, *Sposoby wyrażania relacji dystansowych w formach adresatywnych polszczyzny na Litwie* [w:] S. Gajda, I. Jokieli (red.), *Polonistyka wobec wyzwań współczesności. V Kongres Polonistyki Zagranicznej, 1–13 lipca 2013 r., Brzeg–Opole*, t. II, Opole, s. 202–215.
- J. Mędelńska, 2000, *Język prasy wileńskiej (1945–1979)*, t. II, Bydgoszcz.
- С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова, 2010, *Толковый словарь русского языка*, Москва, <http://ozhegov.textologia.ru/> [dostęp: 05.06.2017].
- K. Ożóg, 2005, *Współczesny model polskiej grzeczności językowej*, „Język a Kultura” t. XVII, Wrocław, s. 9–15.
- SEJL – W. Smoczyński, 2007, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Wilno.
- S. Schmidt, 2004., *Kompetencja komunikacyjna Niemców w polskich aktach grzeczności językowej. Perspektywa glottodydaktyczna*, Pułtusk.
- A. Wierzbicka, 1983, *Genry mowy* [w:] tejże, *Tekst i zdanie: zbiór studiów*, Wrocław, s. 125–137.
- A. Wierzbicka, 1999, *Język – umysł – kultura*, Warszawa.

**Pozdrawiam ze świętem! (Merry Christmas!)
On greetings in the Polish language in Vilnius**

Summary

This paper deals with differences in the code of politeness in the Polish language found in Lithuania. I have identified expressive acts of speech (greetings, congratulations) in local Polish saturated with Russian and Lithuanian patterns. They are in use even among those Poles who speak standard Polish on an everyday basis. Lithuanian and Russian syntax templates that appear in the context of official or semi-official formal speech are also used in the written form of the Polish language in Lithuania (e.g. *Pozdrawiam ze Świętem (Merry Christmas)*, where the Polish standard is *Wesołych Świąt*). The notion “cultural scenarios of thinking” is used while analysing the content of such speech acts. I indicate the difficulty of learning the code of politeness in schools: the examples for my material were collected from websites of Polish secondary schools in Lithuania and other places of official Polish discourse where deviations from the standard Polish code of politeness are detected. It can be stated that Poles in Lithuania express their greetings in Polish by using forms of politeness from the Russian and Lithuanian languages.

Adj. Monika Czarnecka